

Problemi opredeljevanja in prepoznavanja dvojno izjemnih učencev

KATARINA ANČIMER ALJAŽ, Osnovna šola Gabrovka – Dole
katarina.ancimeraljaz@gmail.com

MOJCA JURIŠEVIČ, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani
Mojca.jurisevic@pef.uni-lj.si

● **Izveček:** V zadnjem desetletju se je v slovenskem šolskem prostoru namenilo precej pozornosti nadarjenim učencem, vendar so dvojno izjemni učenci kljub temu ostali manj opaženi tako v raziskovanju kot tudi v vsakodnevni pedagoški praksi. To pod vprašaj postavlja realne možnosti spodbujanja njihovih učnih zmožnosti v okviru vzgojno-izobraževalnega konteksta. Da bi preverili trenutno stanje glede pojmovanja, prepoznavanja in dela z dvojno izjemnimi učenci, smo študenti drugostopenjskega študijskega programa Specialna in rehabilitacijska pedagogika pri izbirnem predmetu Nadarjenost v učnem kontekstu opravili empirično raziskavo. Raziskovanje smo zastavili kvantitativno, z anketiranjem, intervjuvani so bili koordinatorji za delo z nadarjenimi in izvajalci dodatne strokovne pomoči z enaindvajsetih osnovnih šol. Rezultati so pokazali, da intervjuvani skupini strokovnih delavcev kljub dostopnim strokovnim referencam ne pojmujeta enoznačno dvojno izjemnih učencev. Predvideti je mogoče, da je to eden od ključnih razlogov za zaznane probleme pri prepoznavanju te skupine nadarjenih učencev in za vzgojno-izobraževalno delo z njimi. Večina intervjuvanih strokovnih delavcev ocenjuje, da niso ustrezno strokovno usposobljeni za obravnavo dvojno izjemnih učencev, in izraža potrebo po dodatnem izobraževanju na tem področju.

Ključne besede: pojmovanje dvojne izjemnosti, prepoznavanje dvojno izjemnih učencev, izobraževanje dvojno izjemnih učencev, koordinator za delo z nadarjenimi učenci, izvajalec dodatne strokovne pomoči, osnovna šola.

Problems with Conceptualisation and Identification of Twice-Exceptional Students

● **Abstract:** In the last decade, Slovenian schools have devoted much attention to gifted students, but twice-exceptional students remained less noticed, both in research and in everyday teaching practice. The central part of the paper therefore presents an empirical study carried out by students of the second-cycle study programme Special and Rehabilitation Pedagogy under the elective course Giftedness in the Educational Context. The survey was a quantitative one; the students conducted interviews with the gifted coordinators and special education teachers from 21 primary schools. The results show that coordinators and special education teachers do not share a common conceptualisation of twice-exceptionality. It can be assumed that this is one of the key reasons for problems with identifying twice-exceptional students, and with teaching them. Furthermore, the majority of interviewees report a lack of adequate training in the education of twice-exceptional students and express the need for continuing their professional development in this field.

Keywords: concept of twice-exceptionality, identification of twice-exceptional students, education of twice-exceptional students, gifted coordinator, special education teacher, primary school.

1 Uvod

Za dvojno izjemne učence velja, da so nadarjeni, hkrati pa imajo tudi posebne potrebe. V preteklosti je dolgo veljalo, da sta nadarjenost in posebne potrebe dva ekstrema istega kontinuuma (enodimenzionalnost nasproti večdimenzionalnosti pojmovanja) in zato dvojno izjemni posamezniki pravzaprav ne morejo obstajati. Čeprav danes vemo, da to ne velja, mnogi dvojno izjemni učenci zaradi svojega netipičnega funkcioniranja v šolski praksi ostajajo neopaženi (Lep 2012). Tudi prepoznani dvojno izjemni učenci pri učiteljih pogosto naletijo na nerazumevanje in zavračanje ter pomanjkljivo podporo, ki bi jo potrebovali za razvoj svojih zmožnosti (Reis, Baum in Burke 2014).

Opredelitev pojma *nadarjeni učenec s posebnimi potrebami* je zahtevna naloga, povezana z opredelitvijo pojmov nadarjenost in posebne potrebe. V stroki obstaja kar precej razhajanj glede opredelitve teh dveh pojmov, za namen našega prispevka pa bomo prevzeli opredelitev nadarjenih učencev iz Zakona o osnovni šoli (ZOSn 2011), ki v 11. členu nadarjene učence opredeljuje tako: »Nadarjeni učenci so učenci, ki izkazujejo visoko nadpov-

prečne sposobnosti mišljenja ali izjemne dosežke na posameznih učnih področjih, v umetnosti ali športu.« Podobno bomo opredelitev za otroke s posebnimi potrebami prevzeli iz Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1 2011), ki v 2. členu otroke s posebnimi potrebami opredeljuje tako: »/.../ so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami /.../.« Nadarjeni učenci se pojavljajo v vsaki populaciji otrok s posebnimi potrebami, razen pri učencih z motnjami v duševnem razvoju (prim. Reis idr. 2014).

V slovenski praksi zasledimo različne rabe termina dvojno izjemni učenci, v glavnem pa z njim bodisi opisujemo nadarjene učence s posebnimi potrebami (PP) bodisi nadarjene učence s specifičnimi učnimi težavami (SUT) oziroma s težjo obliko teh motenj, imenovano primanjkljaji na posameznih področjih učenja.

V slovenski praksi zasledimo različne rabe termina dvojno izjemni učenci, v glavnem pa z njim bodisi opisujemo nadarjene učence s posebnimi potrebami (PP) bodisi nadarjene učence s specifičnimi učnimi težavami (SUT) oziroma s težjo obliko teh motenj, imenovano primanjkljaji na posameznih področjih učenja. Glede na rabo termina gre za dve zelo različni skupini učencev, ki pa ne glede na >

to potrebujejo posebne prilagoditve in veliko dodatnih spodbud za razvoj svojih talentov. Termin dvojno izjemni učenci je v naš prostor prinesla psihologinja dr. Lidija Magajna, ki ga je v svojih delih uporabljala za nadarjene učence, ki imajo hkrati tudi specifične učne težave. V tuji strokovni literaturi termin dvojno izjemni učenci (v angl. *twice exceptional/sengifted/uniquely gifted*) uporabljajo nasploh za nadarjene s posebnimi potrebami (Lep 2012). V tem prispevku bo termin uporabljen v tem pomenu, saj je bil namen raziskave splošni pregled celotnega področja.

Avtorji Reis, Baum in Bruke (2014) v novejši definiciji dvojno izjemne učence opredeljujejo kot posameznike, ki izkazujejo potenciale za visoko nadpovprečne zmožnosti mišljenja ali izjemne dosežke na enem ali več področjih, kot so matematika, naravoslovje, tehnika, socialne umetnosti, vizualne, prostorske ali uprizoritvene umetnosti, ali drugih področjih posameznikovega funkcioniranja, kot tudi specifične primanjkljaje. Ti primanjkljaji se lahko izražajo kot specifične učne težave, govorno-jezikovne motnje, vedenjsko-čustvene motnje, fizični primanjkljaji, motnje avtističnega spektra ali druge zdravstvene okvare, kot so motnje pozornosti s hiperaktivnostjo oz. ADHD (Reis idr. 2014). Med dvojno izjemnimi učenci je največ učencev s specifičnimi učnimi težavami (The Twice-Exceptional Dilemma 2006).

Strokovnjaki razvrščajo nadarjene učence s specifičnimi učnimi težavami v tri večje skupine, ta razvrstitev pa lahko velja tudi nasploh za dvojno izjemne učence (Baum 1994; Brody in Mills 1997, v Magajna 2007). V prvi skupini najdemo učence, pri katerih se opaža njihova nadarjenost, vzrok za opažene težave se pripíše učenčevi nemotiviranosti in površnosti. Drugo skupino učencev sestavljajo tisti, pri katerih okolje opaža le primanjkljaje, nadarjenost pa ostane neprepoznana. Tretjo in hkrati največjo skupino pa tvorijo tisti učenci, pri katerih se primanjkljaji in nadpovprečne sposobnosti medsebojno zakrijejo. Učenec s svojimi sposobnostmi kompenzira primanjkljaje in zato dosega le povprečne rezultate, okolje ga prepozna kot povprečnega učenca.

Zaradi heterogenosti skupine dvojno izjemnih učencev prepoznavanje in diagnosticiranje teh učencev ni preprosto (Magajna 2007). Največja težava je pojav komorbidnosti oziroma medsebojnega sovplivanja nadarjenosti in posebnih potreb, kar vodi do edinstvenih posameznikovih značilnosti, ki jih le pri skupini nadarjenih učencev ali le pri določeni skupini oseb s posebnimi potrebami ne zaznavamo (Reis idr. 2014). Ob tem se lahko

pojavnajo še dodatne težave, ki se navezujejo na učenčevo lastno nerazumevanje protislovnih značilnosti in nerazumevanje okolja teh značilnosti. V preteklosti so prepoznavanje dvojno izjemnih otrok dodatno ovirali stereotipi o značilnostih nadarjenih učencev, npr. visoka šolska storilnost in harmoničen profil sposobnosti. Učitelji so pogosto tudi premalo pozorni na otroke iz jezikovno, kulturno ali ekonomsko drugačnih okolij (Magajna 2007).

V preteklosti so prepoznavanje dvojno izjemnih otrok dodatno ovirali stereotipi o značilnostih nadarjenih učencev, npr. visoka šolska storilnost in harmoničen profil sposobnosti.

Pri prepoznavanju dvojno izjemnih učencev imajo pomembno vlogo starši, ki pogosto prvi opazijo otrokovo neskladje na izobraževalnem področju. Poleg staršev lahko to neskladje uspešno prepoznajo tudi učitelji (Babuder in Kavkler 2015). V procesu prepoznavanja je poleg običajnega merjenja inteligentnosti in ustvarjalnosti z različnimi testi ter ocenjevanja učnega, vodstvenega, umetniškega in psihomotoričnega področja z ocenjevalnimi lestvicami (Boben 2006) treba uporabiti tudi druge vire informacij: poročila učiteljev, intervju z učencem, portfolio, opazovanje učenčevih dosežkov v razredu, predlog staršev, vrstnikov ali učenca samega za nadarjenega in druge načine avtentičnega ocenjevanja. Veliko podatkov lahko pridobimo iz pogovora z družino o učenčevih dosežkih zunaj šole. Poleg tega je pomembno, da rezultatov ne pridobivamo le iz časovno omejenih preizkusov, pri katerih učenca v večji meri omejujejo njegove posebne potrebe, in da različnih rezultatov ne združujemo med seboj, ker bi lahko učenčeve posebne potrebe izničile njegova področja nadarjenosti. Zavedati se je namreč treba možnosti, da se nadarjenost in posebne potrebe lahko medsebojno zakrivajo. Zato je priporočljivo uporabljati čim več kulturno občutljivih postopkov

Pri prepoznavanju dvojno izjemnih učencev je največja težava pojav komorbidnosti oziroma medsebojnega sovplivanja nadarjenosti in posebnih potreb, kar vodi do edinstvenih posameznikovih značilnosti, ki jih le pri skupini nadarjenih učencev ali le pri določeni skupini oseb s posebnimi potrebami ne zaznavamo.

ocenjevanja (Brody in Mills 1997; Johnson, Karnes in Carr 1997; McCoach, Kehle, Bray in Siegle 2004; Nielsen 2002; Silverman 1989, vse v The Twice-Exceptional Dilemma 2006).

V Sloveniji se je na področju obravnave oseb s posebnimi potrebami uveljavil petstopenjski model pomoči, ki temelji na modelu odziva na obravnavo (model RTI) (Kavkler 2011). Mnogi dvojno izjemni učenci ne izkazujejo znižanih dosežkov glede na celotno populacijo ali se zaradi zvišanih sposobnosti hitreje odzivajo na obravnavo in posledično niso vključeni v podrobnejše

postopke prepoznavanja. Zato je pomembno, da učitelj ostane pozoren na morebitno nesinhrono funkcioniranje učenca pri različnih predmetih ali le pri različnih dejavnostih (Jackson Gilman idr. 2013). V Sloveniji je eden izmed kriterijev za prepoznavanje učencev z učnimi težavami dokazano neskladje med učenčevimi splošnimi intelektualnimi sposobnostmi in dejansko uspešnostjo (Magajna, Kavkler, Čačinovič Vogrinčič, Pečjak in Bregar Golobič 2008). To neskladje je zelo pomembno pri prepoznavanju dvojno izjemnih učencev. Zaradi zahtevnosti postopkov prepoznavanja dvojno izjemnih učencev je težko oceniti njihovo dejansko število. Američani glede na statistične podatke ocenjujejo, da ima med 2 do 5 odstotkov nadarjenih tudi posebne potrebe in da je 2 do 5 odstotkov učencev s posebnimi potrebami tudi nadarjenih. Ta številka bo z izboljšanjem postopkov prepoznavanja dvojno izjemnih učencev kvečjemu naraščala, napoveduje Bracamonte (2010).

Prepoznavanje in delo z dvojno izjemnimi učenci je pomembno iz različnih razlogov. V prvi vrsti je delo z nadarjenimi učenci ena od najpomembnejših nalog naše družbe, saj so današnji nadarjeni jutrišnja prihodnost, za katero smo odgovorni (Juriševič 2012). Dvojno izjemni učenci pri tem niso izjema. V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju iz leta 2011 je med splošnimi cilji vzgoje in izobraževanja izpostavljeno »zagotavljanje skladnega telesnega in duševnega razvoja posameznika in zagotavljanje spodbud za optimalni razvoj posameznika, zagotavljanje enakih možnosti za vzgojo in izobraževanje vsakega posameznika ter nudenje ustrezne pomoči in spodbud tem posameznikom ter zagotavljanje pogojev za doseganje odličnosti pri posameznikih, ki so nadarjeni na različnih področjih« (Krek idr. 2011, str. 16, 17). Ti cilji nas zavezujejo k posebni skrbi za dvojno izjemne učence. Delo z dvojno izjemnimi učenci zahteva timski pristop in dosledno sodelovanje med šolsko svetovalno službo, učitelji, starši in seveda tudi učenci. Pomembno je, da šolski svetovalni

V Sloveniji je eden izmed kriterijev za prepoznavanje učencev z učnimi težavami dokazano neskladje med učenčevimi splošnimi intelektualnimi sposobnostmi in dejansko uspešnostjo

Delo z dvojno izjemnimi učenci zahteva timski pristop in dosledno sodelovanje med šolsko svetovalno službo, učitelji, starši in seveda tudi učenci.

delavci zagotavljajo podporo učencu, staršem in učiteljem, da so prisotni, da poslušajo in razumejo. Učitelj mora dobro spoznati učenca, njegova močna področja in primanjkljaje ter skupaj z njim najti načine čim bolj uspešnega učenja. Starši morajo biti v prvi vrsti starši in naredijo zelo veliko že s tem, da zaupajo svojim občutkom in otroku (Lep 2012).

Namen raziskave je bilo spoznavanje trenutnega stanja na področju obravnave nadarjenih in dvojno izjemnih učencev. V tem prispevku smo se omejili na področje dvojno izjemnih učencev. Zanimalo nas je, kako na posameznih šolah pojmujejo dvojno izjemne učence, kako poteka prepoznavanje teh učencev, s kakšnimi težavami se pri tem srečujejo šolski strokovni delavci ter kakšna je njihova usposobljenost za delo z dvojno izjemnimi učenci. Do sedaj v našem strokovnem prostoru še ni empiričnih podatkov, ki nam bi pomagali bolje razumeti ta del vzgojno-izobraževalnega konteksta.

2 Metoda

Raziskavo so opravile študentke magistrskega študijskega programa Specialna in rehabilitacijska pedagogika v sklopu izbirnega predmeta Nadarjenost v učnem kontekstu.¹ Raziskava je bila zastavljena kvantitativno, uporabljena je bila deskriptivna raziskovalna metoda.

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 20 koordinatorjev za delo z nadarjenimi učenci in 18 izvajalcev dodatne strokovne pomoči iz 21 osnovnih šol. Vzorec je bil namenski, saj so se študentke obrnile na osnovne šole, v katerih so predhodno že opravljale praktično usposabljanje.

Koordinatorji za delo z nadarjenimi učenci so imeli od 3 do 36 let delovne dobe ($M = 20$ let), med njimi je bilo 12 psihologov, 4 pedagogi, 2 socialna pedagoga, 1 specialni pedagog in 1 sociolog. Delovna doba izvajalcev strokovne pomoči je bila v razponu od 3 mesecev do 21 let ($M = 12$ let). 14 sodelujočih je bilo po nazivu profesorjev defektologije oziroma specialne in rehabilitacijske pedagogike, po eden pa so bili univerzitetni diplomirani pedagog, profesor razrednega pouka in univerzitetni diplomirani pedagog ter profesor sociologije. >

¹ Raziskavo so na posameznih šolah opravile študentke Katarina Ančimer Aljaž, Boštjana Bajc Kosem, Anja Cerar, Anja Dovečar, Karin Franko, Sabina Grom, Neja Janet, Maja Jakob, Tina Kolar, Klara Lozar, Tamara Novak, Ajda Podobnik, Petra Rajšp, Janja Sečkar, Eva Slapšak, Neža Sluga, Nina Sorić, Ines Stamcar, Maja Vatovec, Simona Vidmar in Zala Založnik.

Zbiranje in obdelava podatkov

Za raziskavo so bila v okviru ciljev predmeta skupinsko kot del študijskega procesa oblikovana vprašanja za dva strukturirana intervjuja: eden je bil namenjen koordinatorjem za delo z nadarjenimi učenci (v nadaljevanju koordinator DN) in je vseboval 24 vprašanj, drugi pa je bil namenjen izvajalcem dodatne strokovne pomoči (v nadaljevanju izvajalec DSP) in je bil sestavljen iz 14 vprašanj.

Za namen tega prispevka so bila iz strukturiranega intervjuja za koordinatorje DN in izvajalce DSP izbrana vprašanja o opredelitvi dvojno izjemnih učencev v njihovem delovnem okolju, o številu nadarjenih učencev s specifičnimi učnimi težavami in nadarjenih učencev z odločbo o usmerjanju. Vključena so bila tudi vprašanja o zahtevnosti prepoznavanja nadarjenosti in/ali posameznih vrst posebnih potreb, o prepoznavanju dvojno izjemnih učencev, o usposobljenosti strokovnih delavcev za delo z dvojno izjemnimi učenci ter o pripravljenosti za nadaljnje izobraževanje na tem področju strokovnega dela. Koordinatorji so bili dodatno vprašani o postopku in rezultatih prepoznavanja nadarjenih in dvojno izjemnih učencev.

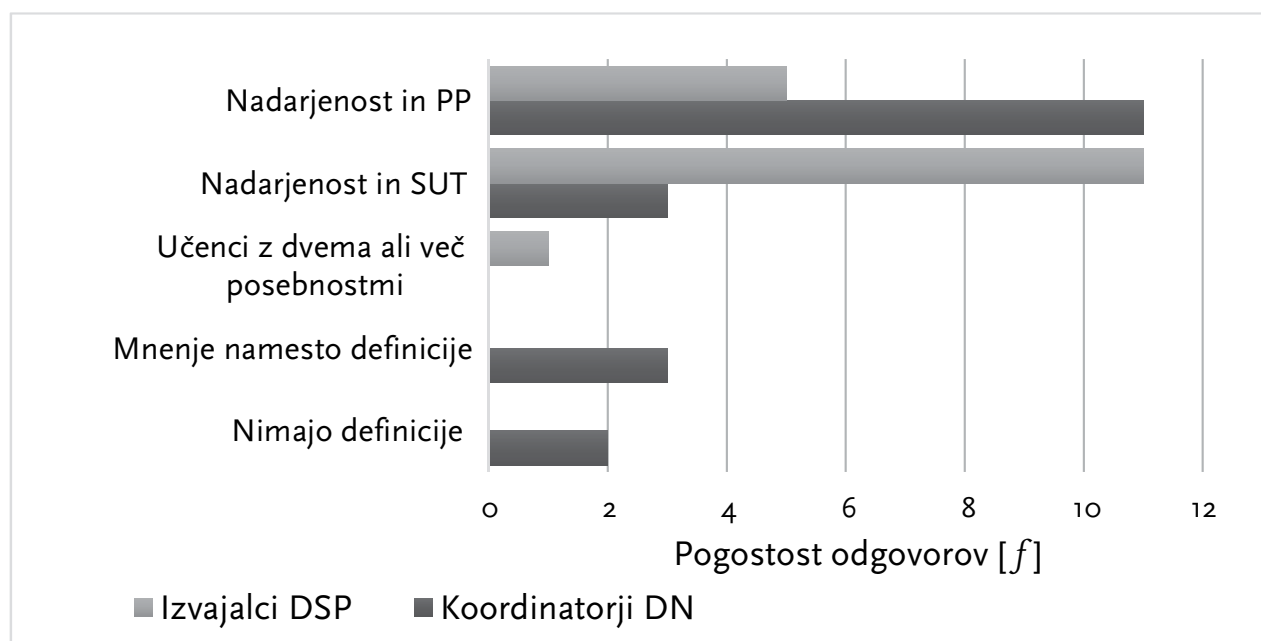
Intervjuji so bili posneti in kasneje prepisani, izjemoma so potekali v elektronski komunikaciji. Zbrani podatki so bili vsebinsko in kvantitativno analizirani po posameznih vprašanjih oziroma tematskih sklopih na podlagi odprtega kodiranja.

Koordinatorji DN in izvajalci DSP so podali precej vsebinsko različne opredelitve dvojne izjemnosti, ki jih uporabljajo v okviru svojega delovnega okolja.

3 Rezultati z razlago

Kdo so dvojno izjemni učenci?

Ker so od konceptualizacije fenomena vedno odvisni tudi konkretna opredelitev, njegovo prepoznavanje in kultiviranje oziroma intervencije, nas je v okviru raziskave najprej zanimalo, kako strokovni delavci, ki se pri svojem vsakodnevnem strokovnem delu srečujejo z nadarjenimi učenci in/ali učenci s posebnimi potrebami, razumejo fenomen dvojne izjemnosti. Ugotovili smo, da so koordinatorji DN in izvajalci DSP podali precej vsebinsko različne opredelitve dvojne izjemnosti, ki jih uporabljajo v okviru svojega delovnega okolja (slika 1). Natančneje, pokazalo se je, da prevladujeta dva tipa odgovorov, in sicer hkratna nadarjenost in posebne potrebe (npr. »Dvojni izjemni so tisti, ki so hkrati nadarjeni in so otroci s posebnimi potrebami.«) oziroma hkratna nadarjenost in specifične učne težave (npr. »Gre za učence, ki so prepoznani za nadarjene in imajo hkrati tudi težave na posameznih področjih učenja.«). Nekateri koordinatorji DN in izvajalci DSP so povedali, da na šoli nimajo posebne opredelitve za to skupino učencev (npr. »Nimamo nobene definicije, saj se s tem do sedaj nismo ukvarjali.«) ali pa so podali svoje mnenje namesto opredelitve (npr. »To so najbrž tisti, ki imajo na eni strani specifične učne težave, na drugi strani so pa poznani kot nadarjeni.«). K tolikšni raznolikosti odgovorov naj-

Slika 1. Opredelitve dvojno izjemnih učencev – odgovori koordinatorjev DN in izvajalcev DSP

verjetneje največ prispeva dejstvo, da sam pojem dvojne izjemnosti tudi v slovenski strokovni literaturi še ni enoznačno opredeljen oziroma razumljen: pojavlja se tako širša (nadarjenost in posebne potrebe) kot nekoliko ožja opredelitev dvojne izjemnosti (nadarjenost in specifične učne težave) (prim. Lep 2012).

Kako poteka postopek prepoznavanja dvojno izjemnih učencev?

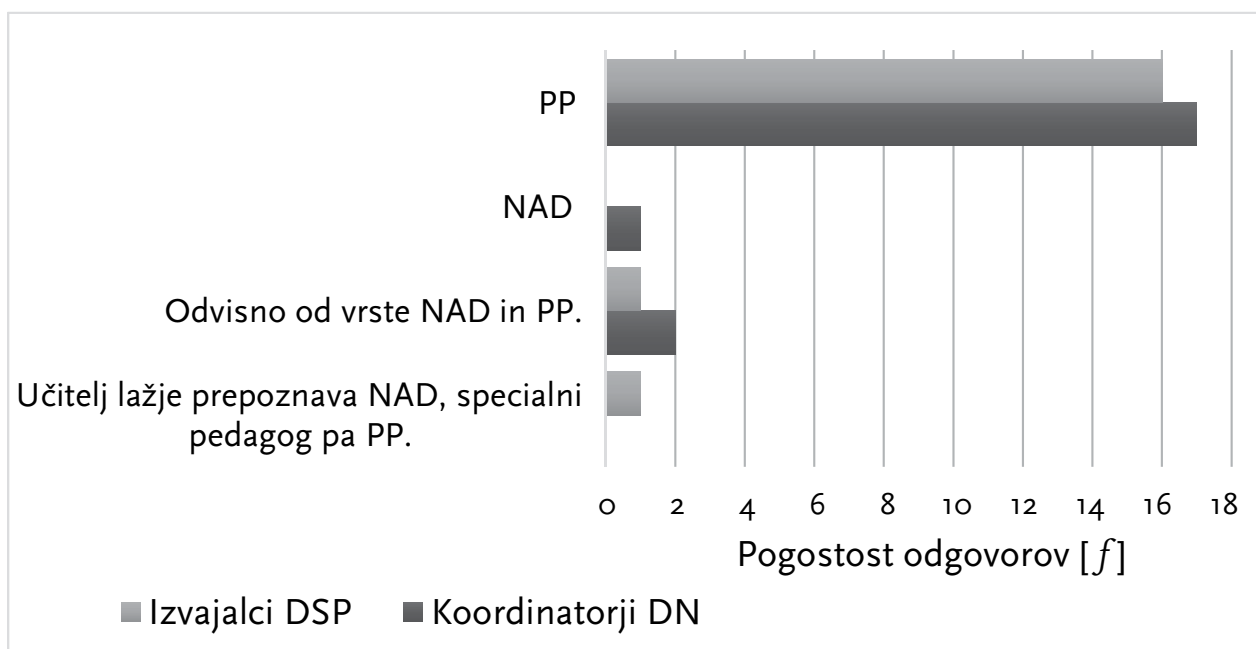
Po podatkih koordinatorjev DN je na šolah, kjer so zaposleni, prepoznanih med 10 in 31 odstotkov nadarjenih, v povprečju nekaj več kot 20 odstotkov nadarjenih. Poudariti kaže, da gre za približne izračune, saj z več šol nismo dobili natančnih podatkov, ker jih intervjuvanci v času intervjuvanja niso poznali. Odstotek identificiranih nadarjenih učencev se med šolskim letom še povečuje, so poudarjali intervjuvanci, saj so bili nekateri učenci med opravljanjem intervjuja v poznojesenskem času še v identifikacijskem postopku. Ugotovitev o (pre)visokem odstotku identificiranih nadarjenih učencev je skladna z empiričnimi izsledki M. Juriševič s sod. (2012) o dobri četrtini prepoznanih nadarjenih učencev v osnovni šoli, kar je glede na opredelitev nadarjenosti in mednarodne izkuš-

Ključnega pomena je, da strokovni delavec, ki je v vlogi ocenjevalca, dobro pozna značilnosti nadarjenih učencev in raznolikost manifestiranja teh značilnosti, da bi že v postopku evidentiranja lahko prepoznal potencialno nadarjene učence na podlagi strokovnih kriterijev.

nje precej osamljen primer. Prav tako Žagar (2012) ugotavlja, da na previsok delež nadarjenih opozarjajo mnogi učitelji in svetovalni delavci, saj mnogi prepoznani nadarjeni ne zmorejo reševati zahtevnejših nalog; strokovnjak, ki je predsedoval skupini za pripravo dokumenta Koncept dela z nadarjenimi učenci v osnovni šoli, kritično predlaga, da bi bilo treba ponovno premisliti o mejah za nadarjene na posameznih področjih. Kljub visokemu deležu nadarjenih pa se večkrat zgodi, da učenec, ki je nadarjen, ostane neprepoznan, na primer zaradi posebnih potreb. Zato je zelo pomembno, da so ocenjevalci in predlagatelji dovolj občutljivi, postopek prepoznavanja pa mora biti opravljen korektno (Boben 2006). Pri tem je ključnega pomena, opozarja Juriševič (2012), da strokovni delavec, ki je v vlogi ocenjevalca, dobro pozna značilnosti nadarjenih učencev in raznolikost manifestiranja teh značilnosti, da bi že v postopku evidentiranja lahko prepoznal potencialno nadarjene učence na podlagi strokovnih kriterijev.

Na večje osredotočanje na posebne potrebe kot na nadarjenost v našem šolskem sistemu je bilo že večkrat opozorjeno.

Koordinatorjem DN in izvajalcem DSP je bilo v nadaljevanju intervjuja postavljeno vprašanje o tem, pri koliko učencih evidentirajo nadarjenost in specifične učne težave hkrati in koliko učencev, ki imajo odločbo o usmerjanju, je bilo identificiranih kot nadarjenih (pri tem vprašanju sta nas zanimali tudi identificirana >

Slika 2. Zahtevnost prepoznavanja dvojno izjemnih učencev: posebne potrebe ali nadarjenost

vrsta oziroma področje nadarjenosti in vrsta posebnih potreb). Izkazalo se je, da večina koordinatorjev DN ne razlikuje med učenci s specifičnimi učnimi težavami in učenci s posebnimi potrebami. Poleg tega pa so pri nadarjenih učencih s specifičnimi učnimi težavami razen izjem naštevati le tiste učence, ki imajo najzahtevnejše oblike specifičnih učnih težav (torej primanjkljaje na posameznih področjih učenja). Dva izvajalca DSP in dva koordinatorja DN podatkov nista poznala. Našteto kaže na pomanjkanje znanja s področja posebnih potreb, nadarjenosti in dvojne izjemnosti pri obeh strokovnih profilih. Iz odgovorov koordinatorjev DN in izvajalcev DSP lahko dobimo še okvirne podatke o številu nadarjenih učencev s posebnimi potrebami (z odločbo o usmeritvi) na posameznih šolah. Na osmih šolah ni bil identificiran noben nadarjeni učenec z odločbo o usmeritvi, na treh šolah so bili identificirani trije učenci, na štirih šolah dva učenca, na štirih šolah pa trije učenci ali več. Odgovora koordinatorja DN in izvajalca DSP se nista ujemala na dveh šolah.

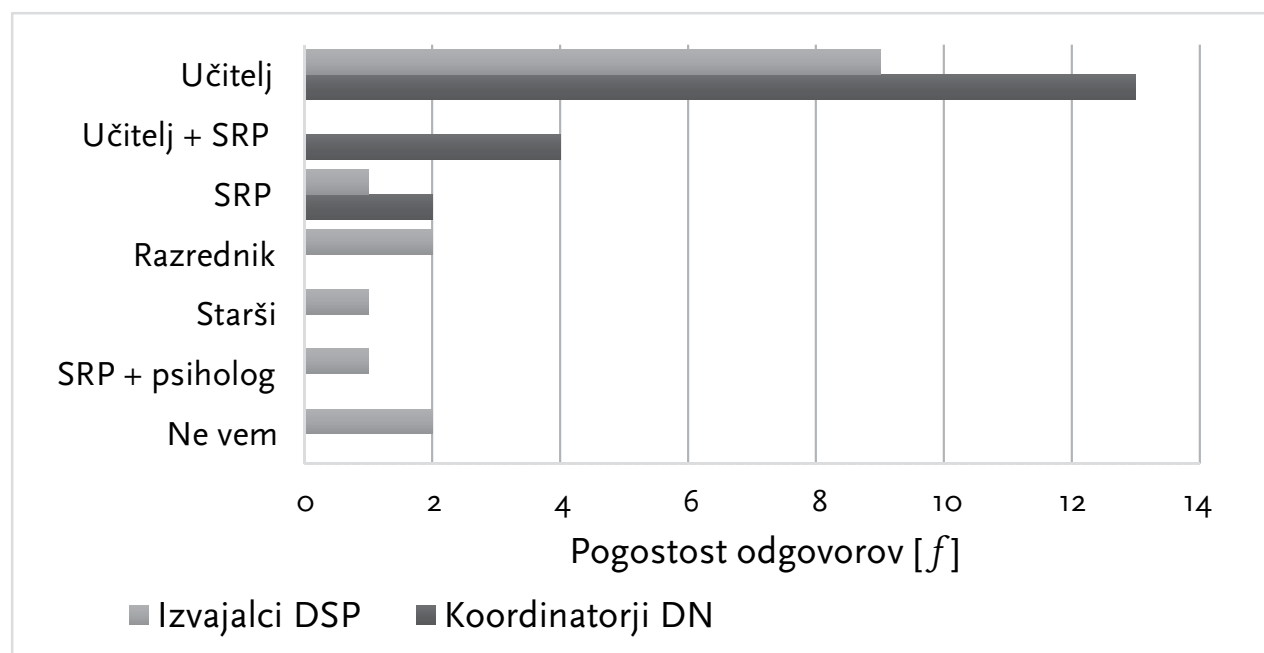
Omeniti je treba, da na več kot tretjini osnovnih šol ni bil identificiran noben nadarjeni učenec s posebnimi potrebami. Podobno je opozorila tudi Kerštajn (2010) v svojem diplomskem delu, v katerem je ugotovila, da med devetintridesetimi osnovnimi šolami na več kot polovici teh šol niso identificirali nobenega nadarjenega učenca s specifičnimi učnimi težavami. Po drugi strani pa se zdi, da bi lahko previsok delež identificiranih nadarjenih s specifičnimi učnimi težavami kazal na to, da hkrati s predpostavljenim nerealno visokim deležem prepoznanih nadarjenih prepoznavamo tudi nerealno visok delež dvojno izjemnih učencev.

Ko razmišljamo o identifikaciji dvojno izjemnih učencev, je bistvenega pomena predvsem to, da podatke za odločitev zbiramo iz čim več različnih virov in tako dobimo celosten vpogled v otrokovo funkcioniranje.

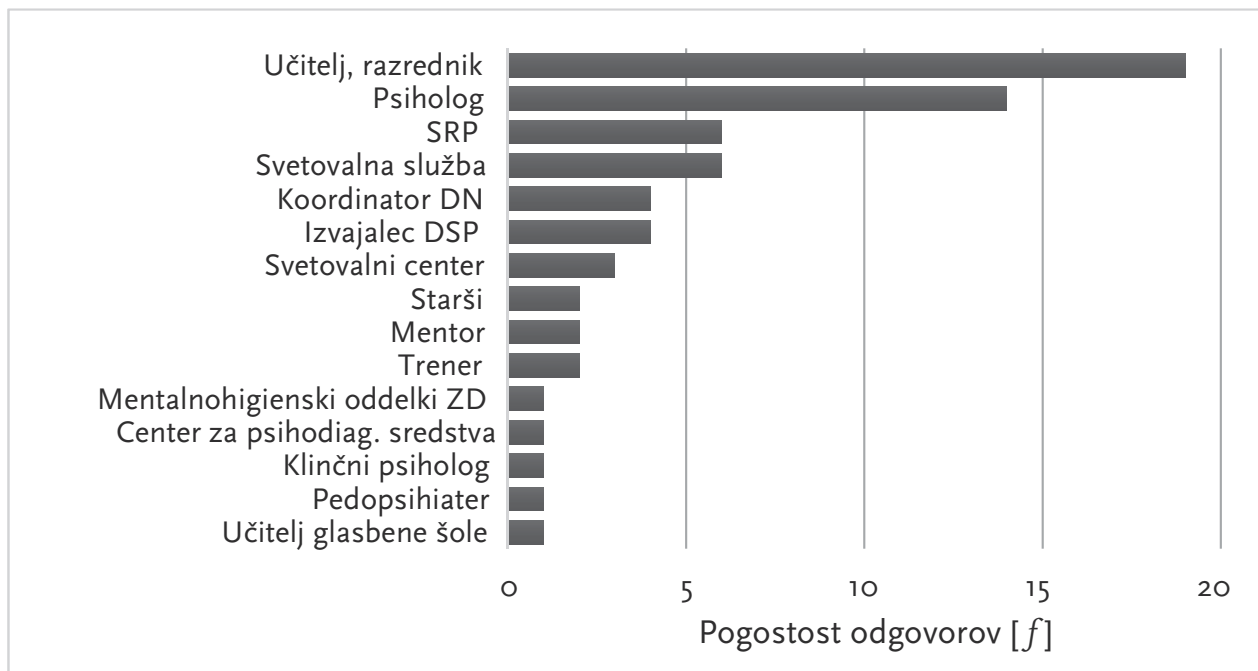
Zanimiv je bil odgovor koordinatorjev DN in izvajalcev DSP na vprašanje, kateri značilnosti se po njihovih izkušnjah lažje prepoznajo pri dvojno izjemnih učencih - nadarjenost ali posebne potrebe (slika 2). Obe skupini sodelujočih sta večinoma izpostavili posebne potrebe, kot denimo »Mislim, da posebne potrebe, ker je to bolj moteče, bolj opazno in se sploh ne opazi drugih stvari, ki bi jih lahko opazili. Veliko bolj pozorni smo na težave kot na dobre lastnosti.«

Na večje osredotočanje na posebne potrebe kot na nadarjenost v našem šolskem sistemu je bilo že večkrat opozorjeno v smislu prevladovanja koncepta učne pomoči nad konceptom učnih izzivov (Jurišević 2011). Zgovorno je tudi dejstvo, da je usmerjanje učencev s posebnimi potrebami zakonsko določeno, medtem ko delo z nadarjenimi temelji na programskem dokumentu Koncept: odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli (1999), ki je svetovan oziroma priporočen, ni pa zakonsko predpisan.

Identifikacija dvojno izjemnih učencev je zelo zahtevna in kompleksna naloga za strokovne delavce na šolah. Na sliki 3 so prikazani odgovori koordinatorjev DN in izvajalcev DSP, kdo po njihovem mnenju največkrat opazi in evidentira dvojno izjemne učence na njihovih šolah. Na sliki 4 pa so predstavljeni odgovori koordinatorjev, kdo vse sodeluje pri identifikaciji dvojno izjemnih učencev v šoli in zunaj nje. Na večini šol poteka identifikacija dvojno izjemnih učencev ob sodelovanju strokovnjakov znotraj šole. Le osem koordinatorjev je poleg teh omeni-

Slika 3. Profil strokovnega delavca oz. osebe, ki največkrat evidentira dvojno izjemnega učenca

Slika 4. Profil strokovnega delavca oz. osebe, ki največkrat sodeluje v postopku prepoznavanja dvojno izjemnega učenca

lo še sodelovanje posameznikov ali drugih ustanov zunaj šole. Predloge večinoma dajejo strokovnjaki različnih pedagoških, psiholoških ali zdravstvenih profilov, po dvakrat so bili omenjeni starši, mentor in trener.

Rezultati, predstavljeni na slikah 3 in 4, kažejo, da je največ odgovornosti za evidentiranje dvojno izjemnih učencev »preložene« na učitelje. Vprašanje je, ali imajo ti dovolj znanja za prepoznavanje dvojno izjemnih učencev. Večina učiteljev najbrž nima dovolj znanja, razen če so bili deležni strokovnih usposabljanj na to temo (Montgomery 2009). V postopku prepoznavanja sicer sodelujejo različni profili strokovnjakov, ki pa so še vedno večinoma omejeni na šolske prostore. Sodelovanja s posamezniki ali ustanovami, ki dvojno izjemnemu učencu omogočajo razvoj talentov, je zelo malo (dvakrat je bilo omenjeno sodelovanje z mentorjem, dvakrat s trenerjem in enkrat z učiteljem v glasbeni šoli). Dvojno izjemni učenci sicer potrebujejo pomoč in podporo, vendar je za kakovost njihovega življenja na splošno še bolj pomembno, da imajo dovolj priložnosti in spodbud za razvoj svojih talentov (Reis idr. 2014). Ko razmišljamo o identifikaciji dvojno izjemnih učencev, je bistvenega pomena predvsem to, da podatke za odločitev zbiramo iz čim več različnih virov in tako dobimo celosten vpogled v otrokovo funkcioniranje (prim. Boben 2012).

Koordinatorji DN in izvajalci DSP so navedli nekatere predloge za izboljšanje postopka identifikacije dvojno izjemnih učencev: izobraževanje in ozaveščanje

učiteljev ($f_{\text{koordinatorji DN}} = 11$, $f_{\text{izvajalci DSP}} = 4$), sprememba postopkov testiranja ($f_{\text{koordinatorji DN}} = 6$, $f_{\text{izvajalci DSP}} = 1$), natančnejša opredelitev kriterijev nadarjenosti ($f_{\text{koordinatorji DN}} = 2$, $f_{\text{izvajalci DSP}} = 2$), večja vloga izvajalca DSP ($f_{\text{izvajalci DSP}} = 4$), ozaveščanje staršev o dvojno izjemnih učencih ($f_{\text{koordinatorji DN}} = 1$, $f_{\text{izvajalci DSP}} = 2$), osredotočanje na otrokove težave ($f_{\text{izvajalci DSP}} = 2$), timsko sodelovanje med strokovnimi delavci na šoli ($f_{\text{izvajalci DSP}} = 2$), prilagoditev testov za učence s posebnimi potrebami ($f_{\text{izvajalci DSP}} = 1$), screening celotne populacije ($f_{\text{izvajalci DSP}} = 1$), manj birokracije pri identifikaciji ($f_{\text{izvajalci DSP}} = 1$), manj učencev v razredih ($f_{\text{izvajalci DSP}} = 1$). Dva koordinatorja DN in en izvajalec DSP so povedali, da ne vidijo težav pri identifikaciji dvojno izjemnih učencev. Predlogi kažejo, da se koordinatorji DN in izvajalci DSP tudi sami zavedajo težav s prepoznavanjem dvojno izjemnih učencev. Pričakovali bi več odgovorov o neformalnih oblikah ocenjevanja učenčevega funkcioniranja in o potrebi timskega sodelovanja med strokovnimi delavci na šoli ter s starši in otrokom, saj je ustrezna identifikacija in razumevanje učenca z dvojno izjemnostjo možna le v celostnem in kompleksno zasnovanem procesu identifikacije (prim. Magajna 2007).

Koordinatorji DN in izvajalci DSP večinoma trdijo, da nimajo dovolj znanja za obravnavo dvojno izjemnih učencev oziroma izražajo potrebo, da bi lahko to znanje poglobili.

Kako so strokovni delavci usposobljeni za delo z dvojno izjemnimi učenci?

Koordinatorji DN in izvajalci DSP večinoma trdijo, da nimajo dovolj znanja za >

obravnava dvojno izjemnih učencev oziroma izražajo potrebo, da bi lahko to znanje poglobili (slika 5). Koordinatorji so poročali, da so imeli le na treh šolah možnost strokovnega izobraževanja o dvojni izjemnosti strokovni delavci, ki največ delajo s temi učenci. Na devetih šolah so se strokovni delavci lahko udeležili ločenih izobraževanj o nadarjenih učencih in učencih s posebnimi potrebami. Kar na osmih šolah strokovni delavci s teh področij zaradi različnih razlogov niso bili deležni nobenih izobraževanj. Eden od razlogov, da se izobraževanj niso udeležili, je tudi v dejstvu, da teh izobraževanj v slovenskem strokovnem prostoru ni na razpolago. Tako koordinatorji DN kot izvajalci DSP so našli različne načine za pridobivanje znanja, pri tem so največkrat navedli branje literature, izobraževanje v okviru Zavoda RS za šolstvo, sodelovanje v študijskih skupinah, znanje s fakultete in udeležbo na seminarjih, veliko znanja pa so dobili tudi iz izkušenj. Koordinatorji DN in izvajalci DSP so večinoma potrdili, da bi se želeli še nadalje izobraževati o dvojni izjemnosti. Ena od intervjuvank je odgovorila: »Nekaj znanja za delo z dvojno izjemnimi imam, nimam pa izkušenj. Znanje sem pridobila s prebiranjem strokovne literature na to temo, predvsem na spletu. Želela bi izvesti predvsem učinkovite načine identifikacije učencev, ki bi nam na šoli olajšali proces prepoznavanja dvojno izjemnih. Možnosti za dodatna izobraževanja imamo, vendar še nisem zasledila izobraževanj na to tematiko.«

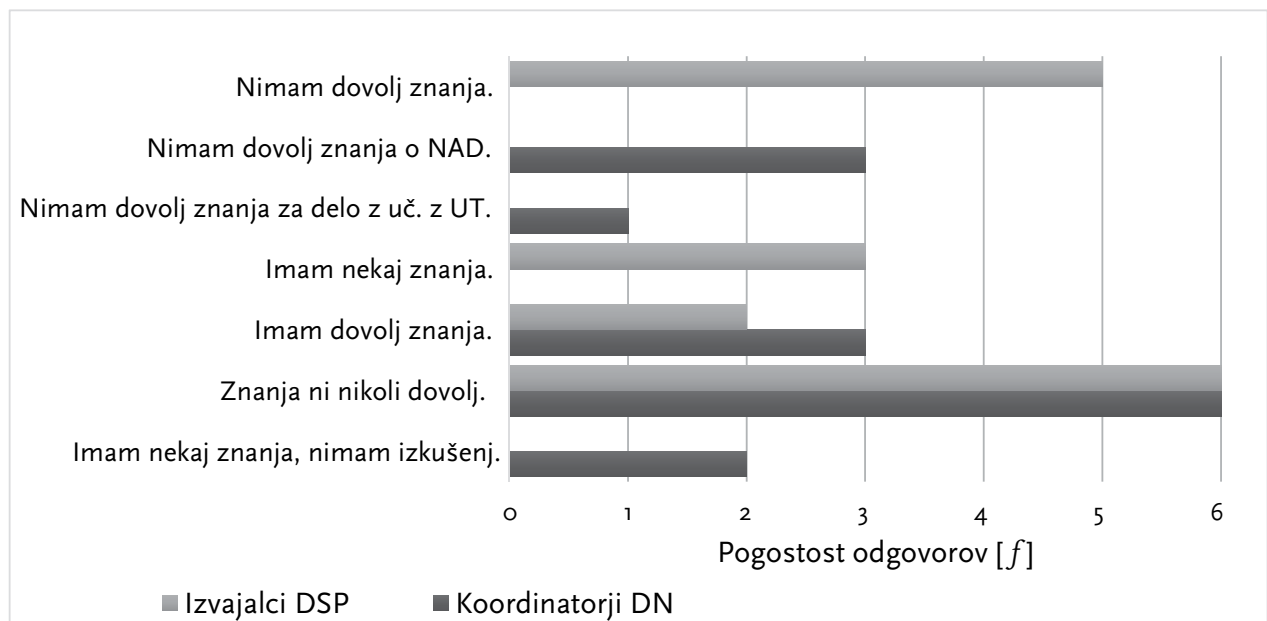
Sklep

Na podlagi odgovorov koordinatorjev DN in izvajalcev DPS je mogoče sklepati, da je težava v slovenskem strokovnem prostoru na področju dvojne izjemnosti že sama opredelitev dvojno izjemnih učencev. Trenutno se na šolah kaže dva trenda pri prepoznavanju dvoj-

no izjemnih učencev - ali se dvojno izjemnih učencev ne prepozna, ali pa je delež teh učencev previsok, podobno kot se dogaja pri prepoznavanju nadarjenih učencev. Kolikšen je dejanski delež dvojno izjemnih učencev, na podlagi opravljenih intervjujev ni mogoče ugotoviti. Pri prepoznavanju dvojno izjemnih učencev najpomembnejšo vlogo prevzemajo učitelji. Ti sicer res največ časa preživijo z učenci, glede na specifično populacijo pa bi bilo treba premisliti, ali ne bi bilo treba te vloge razdeliti tudi med druge strokovne delavce na šoli in jo prenesti celo na širše otrokovo okolje, predvsem pa učiteljem in drugim strokovnim delavcem zagotoviti naprej ustrezno izobraževanje na tem področju strokovnega dela.

Koordinatorji DN in izvajalci DSP so navedli različne načine, kako so si pridobili določeno znanje za delo z nadarjenimi učenci s posebnimi potrebami. Kljub temu pa ugotavljajo, da znanja nimajo dovolj oziroma bi ga želeli poglobiti. V slovenski strokovni literaturi je sicer izšlo nekaj prispevkov o dvojno izjemnih učencih, a večina ponuja le temeljne informacije o obravnavani populaciji (Košak Babuder in Kavkler 2014; Lep 2014 in 2016; Magajna 2007 in 2010). Kerštajn (2011) in Lorbek (2014) sta diplomirali s tega področja. Leta 2013 je potekal strokovni posvet Nadarjeni učenci s posebnimi potrebami v okviru Centra za raziskovanje in spodbujanje nadarjenosti na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Izvajalci DSP in koordinatorji DN bi potrebovali predvsem konkretne informacije in usmeritve za delo s temi učenci. Čim več potreb vseh učencev, torej tudi dvojno izjemnih, bi morale biti zadovoljenih znotraj rednega pouka preko diferenciacije in inkluzije (Montgomery 2009).

Ne nazadnje je vendarle pomembno poudariti, da se stanje na področju prepoznavanja in dela z dvojno iz-

Slika 5. Zaznana usposobljenost koordinatorjev DN in izvajalcev DSP za delo z dvojno izjemnimi učenci

jemnimi učenci počasi izboljšuje, na kar kažejo zapisi o številu prepoznanih dvojno izjemnih učencev na komisiji za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami MB 1 (Lep 2016). V prvem letu pristojnosti za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami, tj. leta 2007, ni bil prepoznan nihče kot učenec z visokimi zmožnostmi. V letih 2013 in 2014 je ta delež znašal pet odstotkov. Tudi izsledki naše raziskave kažejo, da vsaj del te populacije na šolah prepoznavajo. Prepoznavanje dvojno izjemnih učencev je le prvi korak h kakovostnemu delu s temi učenci. Za ustrezno obravnavo teh učencev bo treba storiti še veliko. Najprej je nujno oblikovanje in predvsem razumevanje opredelitve, ki bo hkrati omogočala prepoznavanje dvojno izjemnih učencev kot tudi razvoj ustreznih programov podpore in pomoči glede na njihove potrebe (Reis idr. 2014). Učitelji in drugi strokovni delavci na šolah se morajo zavedati, da so prav oni tisti, ki imajo največ možnosti in priložnosti, da dvojno izjemne učence najprej prepoznajo, nato

pa jim glede na njihove individualne učne potrebe ponudijo vse potrebne spodbude in prilagoditve ter tako pomembno prispevajo k razvoju njihovih zmožnosti. Naj dvojno izjemni učenci ne postanejo breme, temveč izziv za naš šolski sistem in vse strokovne delavce na šolah.

Izvedba te raziskave je bila pravi izziv za študentke. Ugotovile smo, da je področje dvojne izjemnosti še precej neraziskano, veliko vprašanj ostaja še vedno odprtih. Zanimivo je, da še vedno ni soglasja glede opredelitve dvojno izjemnih učencev. Ti učenci ostajajo nerazumljeni, kar še povečuje njihovo ranljivost. Na primerih dobre prakse s posameznih šol smo se naučile, da je delo z dvojno izjemnimi učenci mogoče in že poteka. Pri tem pa je nujno, da strokovni delavci dvojno izjemne učence vidijo kot izziv, hkrati pa so tudi ustrezno strokovno usposobljeni in timsko naravnani. <

Viri in literatura

1. Boben, D. (2006). Identifikacija po Konceptu in pripomočki zanjo. V T. Bezić, A. Blažič, D. Boben, M. Brinar-Huš, M. Marovt, N. Nagy, D. Žagar (ur.), *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno-izobraževalno delo z njimi* (str. 54-69). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
2. Boben, D. (2012). Smo psihologi (edini) kompetentni za identifikacijo nadarjenih? V M. Jurišević in B. Stritih (ur.), *Posvetovanje: Vloga psihologa v vzgoji in izobraževanju nadarjenih - zbornik* (str. 57-75). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
3. Bracamonte, M. (marec 2010). *Twice-exceptional students: Who are they and what do they need?* Dostopno na http://www.zenewsletter.com/article_2e_what_are_they.html.
4. Jackson Gilman, B. idr. (2013). *Critical issues in the identification of gifted students with co-existing disabilities: The twice-exceptional*. *SAGE Open*, July - September, 1-16. DOI: 10.1177/2158244013505855.
5. Jurišević, M. (2012). *Nadarjeni učenci v slovenski šoli: analiza ključnih dejavnikov zagotavljanja kakovosti znanja v vzgojno-izobraževalnem sistemu*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
6. Kavkler, M. (2011). Konceptualne osnove obravnave učencev z učnimi težavami. V M. Košak Babuder in M. Velikonja (ur.), *Učenci z učnimi težavami - pomoč in podpora* (str. 8-42). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
7. Kerštajn, Š. (2010). *Nadarjeni učenci s specifičnimi učnimi težavami: strategije odkrivanja in pomoči*. Diplomsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
8. *Koncept: odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli*. (1999). (D. Žagar idr.). Delovna skupina za pripravo koncepta dela z nadarjenimi učenci, Področna kurikularna komisija za osnovno šolo, Nacionalni kurikularni svet. Dostopno na http://www.zrss.si/pdf/210911135740_ssd_nadarjenizokoncepto%C5%A1.pdf.
9. Košak Babuder, M. in Kavkler, M. (2014). Dvojna izjemnost učencev s specifičnimi učnimi težavami - izziv za šolske svetovalne delavce. V M. Jurišević (ur.), *Spodbudno učno okolje. Ideje za delo z nadarjenimi učenci v osnovni šoli* (str. 251-264). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
10. Krek, J., Globokar, R., Kalin, J., Kodelja, Z., Pribac, Z. in Šimenc, M. (2011). Uvod. V J. Krek in M. Metljak (ur.), *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (str. 18-62). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
11. Lep, B. (2012). Dvojno izjemni otroci - nadarjeni učenci s specifičnimi učnimi težavami. V T. Bezić (ur.), *Vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi učenci osnovne šole* (str. 67-80). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
12. Lep, B. (2016). Prepoznavanje dvojno izjemnih učencev na komisiji za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami. *Šolsko svetovalno delo*, 1, 24-32.
13. Lorbek, T. (2014). *Nadarjeni učenci s posebnimi potrebami*. Diplomsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
14. Magajna, L. (2007). Prepoznavanje in razumevanje nadarjenih s specifičnimi motnjami učenja. V M. Kavkler, M. Košak Babuder, L. Magajna, G. Reid in S. G. Viola (ur.), *Učenci s specifičnimi učnimi težavami: skriti primanjkljaji - skriti zakladi* (str. 167-180). Ljubljana: Društvo Bravo - društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami.
15. Magajna, L. (2010). Kognitivni in metakognitivni vidiki funkcioniranja nadarjenih učencev s specifičnimi motnjami učenja. V I. Andoljšek in M. Hudoklin (ur.), *Izzivi in pasti otroštva in adolescence: sodobni pristopi k varovanju duševnega zdravja otrok in mladostnikov* (str. 7-21). Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.
16. Magajna, L., Kavkler, M., Čačinovič Vogrinčič, Pečjak, S. in G. Bregar Golobič, K. (2008). *Učne težave v osnovni šoli. Koncept dela*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
17. Metljak, M. (ur.). (2013). *Nadarjeni učenci s posebnimi potrebami*: zbornik povzetkov. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

18. Montgomery, D. (2009). Gifted and talented children with special educational needs - underachievement in dual and multiple exceptionality. V D. Montgomery (ur.), *Able, Gifted and Talented Underachievers* (str. 265-301). Singapore: Fabolous Printers.
19. Reis, S. M., Baum, S. M. in Burke, E. (2014). An operational definition of twice-exceptional learners: Implications and applications. *Gifted Child Quarterly*, 58, 217-230. DOI:10.1177/0016986214534976.
20. *The Twice-Exceptional Dilemma*. (2006). Dostopno na <http://www.nea.org/assets/docs/twiceexceptional.pdf>.
21. *Zakon o osnovni šoli (ZOsn)*. (2011). Neuradno prečiščeno besedilo št. 11. Dostopno na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6129>.
22. *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZOUPP-1)*. (2011). Ur. l. RS 58/13. Dostopno na http://www.zrss.si/pdf/050911123118_zakon_o_usmerjanju_otrok_s_posebnimi_potrebami_22072011.pdf.
23. Žagar, D. (2012). Metodologija odkrivanja nadarjenih učencev v Sloveniji: zakaj tako in kaj spremeniti. V M. Juriševič in B. Stritih (ur.), *Posvetovanje: Vloga psihologa v vzgoji in izobraževanju nadarjenih* (str. 19-43). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.